

ביסוד דין מנחת חביתין

אסף בן ציון

- א. פתיחה
- ב. מקור מנחת חביתין ומנחת חינוך
- ג. מהות המנחה - מנחת יחיד או מנחת ציבור?
- ד. מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון
- ה. דעת רבי שמעון - החביתין והתמיד
- ו. דעת רבי יהודה - החביתין כמנחת חינוך תמידית
- ז. נדחה מחמת מום או טומאה
- ח. סיכום

א. פתיחה

שבע עבודות תמידיות נעשו במקדש: קורבן התמיד, אש התמיד, תרומת הדשן, הדלקת הנרות, הקטרת הקטורת, הנחת לחם הפנים והקרבת מנחת חביתין. מנחת החביתין היא מצוות עשה המוטלת על הכהן הגדול, להביא בכל יום עשירית האיפה סולת, להכין ממנה שתים עשרה חלות ולהקריבה – חציה בכורך וחציה בין הערביים. היא נקראת גם 'חביתין כהן גדול' ו'מנחת כהן משיח'. מבין כל העבודות התמידיות, מנחת חביתין היא היחידה הבאה כקורבן יחיד, מממונו של הכהן הגדול עצמו. מבנה זה של קורבן הבא מממונו של יחיד, אך מוקרב בכל יום ויום כחלק מעבודת המקדש התמידית מעורר תהייה. במאמר זה ננסה להציע, מתוך דברי רבותינו, כמה אפשרויות להבנת יסוד הדין של מנחת חביתין.

ב. מקור מנחת חביתין ומנחת חינוך

כאשר אנו באים ללמוד את דיניה של מנחת חביתין, ראשית כול יש לתת את הדעת על הקשר בין מנחת חביתין למנחת חינוך. מצווה על כל כהן המתחיל את עבודתו במקדש, להביא מנחה עשירית האיפה סולת ולעבוד אותה בעצמו, והיא הנקראת 'מנחת חינוך' (רמב"ם כלי המקדש והעובדים בו ה, טז-יז). גם כהן גדול אשר מתחיל את עבודתו, מביא מנחת חינוך זהה לשם תחילת עבודתו ככהן גדול, אף אם עבד לפני כן ככהן הדיוט. המעניין הוא שמנחת חינוך זהה במרכיביה ובדיניה למנחת חביתין. יתר על כן, כאשר מעיינים במקרא, ניתן לראות כי באותה הפרשייה ממש נצטוו הכהנים הן על מנחת חינוך והן על מנחת חביתין, כביכול כאותה המנחה, אשר צריכה להיות מוקרבת בזמנים שונים:

וידבר ה' אל משה לאמר. זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אתו, עשירת האפה סלת מנחה תמיד, מחציתה בבקר ומחציתה בערב. על מחבת בשמן תעשה מרבכת תביאנה, תפיני מנחת פתים תקריב ריח ניחח לה'.

והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה **חק עולם** לה' כליל תקטר. וכל מנחת
כהן כליל תהיה לא תאכל.

(ויקרא ו, יב-טז)

העולה מן הפסוקים הוא שמנחת חינוך ומנחת חביתין הן אותה המנחה, אשר כל כהן מצווה להקריב בתחילת עבודתו, והכהן הגדול מצווה להמשיך ולהקריב בכל יום ויום בשם כל הכהנים¹. אולם, לא ניתן לטעון שזאת אותה מנחה ממש, מאותו שם חיוב. חכמים הורו לנו שבאותו יום שבו כהן גדול מביא מנחת חינוך לשם חינוכו לכהן גדול, הוא צריך להביא עוד מנחה לשם מנחת חביתין. לו יצוייר שאותו כהן אף לא עבד לפני כן ככהן הדיוט, הרי שעליו להביא באותו יום שלוש מנחות זהות – אחת לשם חינוך כהן הדיוט, אחת לשם חינוך כהן גדול, ואחת לשם חביתין (מנחות עח, א; רמב"ם שם). מכאן יוצא שכל מנחה נצרכת לדין שונה, ואין הקרבה אחת עולה לכל החיובים כיוון שהם נפרדים זה מזה.

ג. מהות המנחה - מנחת יחיד או מנחת ציבור?

לאחר שביססנו את קיומן של מנחות חביתין וחינוך כמנחות נפרדות, עלינו לחקור במהותה של מנחת חביתין. לגבי מנחת חינוך מובן כי היא קורבן יחיד, אך לגבי מנחת חביתין, הקריאה בפסוקים עמומה, ויש להסתפק האם היא מנחת יחיד או מנחת ציבור. כבר הגמרא (מנחות נא, א) עומדת על חקירה זו ומסכמת את צדדי הספק, במהלך הדיון לגבי כמות השמן הנצרכת למנחת חביתין.

מהמילים "על מחבת בשמן תעשה" למדו חכמים כי יש צורך בהבאת כמות שמן נוספת למנחת חביתין, מלבד כמות השמן הרגילה (לוג שמן) המגיעה עם כל מנחה הנעשית על מחבת. על כך עומדת הברייתא המובאת בגמרא (ומקורה בתורת כהנים צו ג, ד):

[...] 'בשמן' – להוסיף לה שמן, ואיני יודע כמה. הריני דן, נאמר כאן שמן ונאמר להלן במנחת נסכים שמן, מה להלן שלשת לוגין לעשרון אף כאן שלשת לוגין לעשרון. או כלך לדרך זו נאמר כאן שמן ונאמר במנחת נדבה שמן, מה להלן לוג אחד אף כאן לוג אחד. נראה למי דומה: דנין **תבש"ט מתבש"ט**, תדיר (באה חובה) דוחה שבת דוחה טומאה. ואין דנין תבש"ט משאינו תבש"ט. או

1. הבנת פשט הפרשייה, הגדרת המנחה המצווה בה ושאלת היחס בינה לבין דרשות חז"ל ההלכתיות, העלו מחלוקות רבות בין הפרשנים. הפרשייה עצמה נושאת סתירה מובנית, בכך שהיא מדברת על אהרן יחד עם בניו בתחילת הפרשייה כמצווים כאחת במנחה הזו – "מנחה תמיד", אך לאחר מכן ממשיכה וקובעת כי רק הכהן המשיח יעשה אותה "חק עולם". המתח עולה לשיאו בפסוק טו, כפי שנראה לקמן בביאור מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון. חלק מן הפרשנים נקטו כי בפרשייה ישנו ציווי על מנחת חביתין בלבד, ומנחת חינוך נלמדה בדרך דרשה (רשב"ם ואבן עזרא). לעומתם, אחרים פירשו כי בפסוקים ישנו ציווי כפול על שתי מנחות: חינוך וחביתין (מלבי"ם). להרחבה בכך עיין בספרו של הרב אלחנן סמט, "עיונים בפרשת השבוע – סדרה שניה", הוצאת מעליות, תשס"ה, עמודים 22-36.

כלך לדרך זו דנין יגי"ל מיגי"ל, יחיד בגלל עצמה (יין) לבונה. ואין דנין יגי"ל משאינו יגי"ל. רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר: (ויקרא ו, יג) 'סלת מנחה תמיד' – הרי היא לך כמנחת תמידין מה מנחת תמידין ג' לוגין לעשרון אף זו ג' לוגין לעשרון [...]'.²

(מנחות נא, א)

על מנת לפתור את הספק בכמות השמן הנדרשת, הברייתא מתלבטת לאיזו מנחה נכון יותר לדמות את מנחת החביתין: מנחת נדבה של יחיד או מנחת נסכים של קורבן ציבור. נקודות הדמיון בין חביתין לנסכים מסוכמות בראשי התיבות תבש"ט: מנחה תדירה הבאה בוקר וערב, באה כחובה ולא תלויה בהתנדבות,³ דוחה את השבת ודוחה את הטומאה. נקודות הדמיון למנחת נדבה מסוכמות בראשי התיבות יגי"ל: מנחה הבאה מממונו של יחיד, באה בפני עצמה ולא כנספחת לקורבן בהמה, אינה טעונה יין, וטעונה לבונה בהבאתה. הלכות אלו המעמידות את מנחת החביתין בתווך בין יחיד וציבור, מקורן כבר בפסוקים, אשר כבר בהם נצטוו הכהנים על מנחה המובאת "ביום המשח אותו" לעומת "מנחה תמיד"; קורבן של "אהרן ובניו" כקורבנות יחיד לעומת "חק עולם" כקורבן ציבור.

בסופו של דבר, את ההכרעה לומדת הברייתא מהמילים "מנחה תמיד" – "הרי היא לך כמנחת תמידין". הברייתא מכריעה כי לעניין ריבוי השמן המנחה זהה לקורבן ציבור ולמנחות הבאות עם קורבנות הציבור, למרות הדינים המלמדים כי זו מנחת יחיד.

אך, לא כאן נגמרה ההכרעה לגבי מהותה של מנחת החביתין. ראשית כול, היחס בינה לבין מנחת חינוך נותר לא פתור: האם מעשה מנחת חינוך זהה למנחת חביתין? האם גם היא נעשית כמנחת ציבור? שנית, בהמשך הגמרא מובאות הסתפקויות נוספות לגבי דיני מנחת חביתין, ובראשן מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון עליה נעמוד כעת בהרחבה.

ד. מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון

בפרק הקודם של המאמר הצגנו חקירה בסיסית: האם מנחת חביתין היא מנחת יחיד או מנחת ציבור. אולם אמירה זו דורשת הסבר מעמיק נוסף, והוא מהו התוכן של כל אפשרות. על מנת לנסות לפשוט את הספק ולהעמיק בצדדיו, יש להבין את המהות של כל אחת מן האפשרויות.

2. בהמשך הברייתא מובא לימודו של רבי שמעון לדין זה. אולם, הסברו של רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה נראה עיקר, שכן דרשה זו חוזרת שוב בגמרא, וכמותו פסק הרמב"ם (מעשה הקרבנות יג, ב).

3. בתורת כהנים (צו ג, ד) לא גרסו 'באה חובה', כנראה כיוון שהלכה זו כלולה בהלכה הקודמת; ראה תמורה יד, א.

בנקודה זו עלינו לפנות למחלוקת בין רבי יהודה לרבי שמעון בדינו של כהן גדול שמת ולא מינו כהן חדש תחתיו:

מת [...] לא מינו כהן אחר, משל מי היתה קריבה? רבי שמעון אומר: משל צבור. רבי יהודה אומר: משל יורשים.

(משנה מנחות ד, ה)

המשנה מלמדת אותנו שגם אם כהן גדול מת, עדיין ישנה חובה שמנחת חביתין תוקרב בזמניה. הלימוד לכך הוא מהנאמר בפסוק – "חק עולם", כלומר, אף על פי שמנחה זו קרבה כמנחת יחיד מממונו של הכהן עצמו, בכל זאת יש לה זהות עם הקורבנות התמידיים שחובה להקריב בכל יום. אם כך לא ייתכן שהיא באה כקורבן יחיד, שהרי היחיד שנצטווה בהקרבנה – הכהן הגדול – אינו כאן כדי שתוקרב עליו המנחה. אך מצד שני, גם הטענה שהמנחה היא קורבן ציבור רגיל זוקקת הסבר, מדוע היא באה כקורבן יחיד מממונו של הכהן?

נראה כיצד מבארת הברייתא בגמרא את טעמיהם של רבי יהודה ורבי שמעון, ומתוך כך נבין את התוכן של כל אחת מן האפשרויות שהוצגו לעיל:

תנו רבנן: כהן גדול שמת ולא מינו כהן אחר תחתיו, מנין שתהא מנחתו קריבה משל יורשין? ת"ל: "והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה" (ויקרא ו, טו). יכול יקריבנה חצאין? ת"ל: 'אותה', בכולה ולא חציה, דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר: 'חק עולם' – משל עולם [...].

(מנחות נא, ב)

כבר עמדנו לעיל על כך שישנו מתח בכל הפרשייה כולה בין מנחת הכהן הגדול לבין מנחות כל הכהנים. אפשר להציע כי מחלוקתם של רבי יהודה ורבי שמעון מתבססת על המחלוקת בהבנת פשט הפרשייה. רבי יהודה קרא את הפרשייה כמלמדת על מנחת חינוך של כהן הדיוט, וממילא כתוצאה מכך דרש שגם מנחת הכהן הגדול דומה למנחות שאר הכהנים. ואילו רבי שמעון למד שהפרשייה דיברה על מנחתו של הכהן הגדול, ומתוך כך דרש שעיקר דינה הוא 'חק עולם' כקורבן ציבור.

על פי זה ניתן להציע כי רבי יהודה למד שעיקר דין מנחת חביתין היא מנחת חינוך תמידית של הכהן הגדול, ולכן מצווה על היורשים להביאה בתור ממלאי מקומו. ואילו רבי שמעון סבר שמנחת חינוך היא מנחת ציבור תמידית, שמוטלת על כתפי הכהן הגדול להביא בכל

יום כנציג הציבור. ביסוס לכך הוא מדרשתו "חק עולם – משל עולם". ממילא, אם הכהן הגדול מת, חוזרת החובה להיות מוטלת על הציבור כולו⁴.

אנו נרצה להעמיק בשיטותיהם של רבי שמעון ורבי יהודה כמפתח להבנת מהות מנחת חביתין. נפתח בחקירה ביסוד שיטתו של רבי שמעון, ולאחר מכן נעבור לשיטת רבי יהודה.

ה. דעת רבי שמעון - החביתין והתמיד

בדעת רבי שמעון צריך לשאול: אם מנחת חביתין היא אכן קורבן ציבור, מדוע במצב רגיל המנחה באה מממונו של כהן גדול?

ניתן להציע, שמבחינה מהותית זהו אכן קורבן ציבור, אלא שהכהן הגדול מתפקד כאן כנציג הציבור כולו, וזאת משום שמנחה בשונה מזבח מותאמת יותר לקורבן יחיד. ייחודו של קורבן מנחה, לעומת זבח, הוא שהמנחה נושאת אופי אישי-פרטי; ישנו קשר בין מביא המנחה למנחתו⁵. התורה מצווה שבמצב אידיאלי, המנחה תבוא לא מממון ציבור נטול פנים, אלא מממונו של בעלים פרטי על המנחה, שמתפקד כנציג הציבור כולו.

4. בבירור טעמו של רבי שמעון, יש לעמוד על הבדל הניסוח בין הברייתא בגמרא לבין הברייתא בתוספתא. בברייתא שצוטטה לעיל נאמר "חק עולם – משל עולם". בברייתא בתוספתא נאמר: "חק עולם – מי שהברית כרותה לו" (תוספתא מנחות ו, ז). כגרסת "מי שהברית כרותה לו" מובא בתורת כהנים (צו ה, ג), ומפרש הראב"ד שם: "ולפי הגרסה הכתובה כך נראה לי דיליף רבי שמעון חק עולם דהכא מחק עולם דכתיב בלחם הפנים, והתם כתיב מאת בני ישראל ברית עולם". הראב"ד יוצר זהות בדעת רבי שמעון בין לחם הפנים לבין מנחת חביתין, כמעשה מנחה הבאה כחובה בשם כל ישראל מממון כל ישראל.

5. נושא זה של מהות המנחה ארוך ורחב ביותר, והוא קובע ברכה לעצמו. טענתנו היסודית היא שאחד ההבדלים העיקריים בין זבח למנחה הוא שבמנחה ישנו יחס אישי ומדויק הרבה יותר בין המקריב לקרבנו. נציע מספר ראיות מצומצם כדי להטעים את דברינו בקצרה, כיוון שאין זה חלק רציף מגוף המאמר, אם כי הוא נצרך ביותר לביאור הדברים.

יסוד הטענה הוא מכך שהתורה פותחת את פסוקי דיני המנחה בביטוי הייחודי 'נפש': "ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' [...]" (ויקרא ב, א). חכמים דרשו את המילה הזו לגבי כך שלרוב דרכו של עני להקריב מנחה, ומעלה עליו הכתוב כאילו הקריב נפשו (רש"י שם). אולם, מסתבר כי לא רק מנחת עני נקראת 'נפש', אלא אף כל מנחה נקראת כך, ומנחת עני היא הדוגמה המובהקת ביותר לכך (עיין ילקוט שמעוני ויקרא ב, א). כך עולה מהדין ההלכתי שלמדו חכמים מדרשת המילה 'נפש', שאין מנחה באה בשותפות: "[...] הכל באין בשותפות, לא סילק הכתוב אלא מנחה, שנאמר 'נפש'" (מנחות קד, ב; רמב"ם מעשה הקרבנות יד, ב), כשם שגם ציבור אין מתנדבים מנחה. המנחה קשורה למקריב אותה, ולכן מנחה של מספר אנשים יחד – כביכול נוגדת את מהותה.

ראיה שנייה היא עשיית מלאכות הכנת המנחה בידי הבעלים בפשט הפסוקים. בקורבן מן החי הבעלים לא נצרך לעשות כמעט דבר מלבד הבאת הבהמה למקדש ושחיטתה אם הוא חפץ בכך. במנחה מפרטת התורה את שלבי הכנתה בידי הבעלים לפני הבאתה: "סלת יהיה קרבנו ויצק עליה שמן ונתן עליה לבנה. והביאה אל בני אהרן הכהנים וקמץ [...]" (ויקרא ב, א-ב). הכנת גרגירי החיטה לסולת, הנתינה בכלי, יציקת השמן והלבונה אפשריים בור – בעלי המנחה – ובכך מאפשרים לו שותפות גדולה הרבה

הכהן הגדול הוא נציגו הטבעי של העם. כפי שאנו מוצאים בעבודת יום הכיפורים, שבה הכהן הגדול מביא פר ככפרה על עם ישראל כולו כנציג העם. כמו כן מוזכרת במקרא חטאתו של הכהן הגדול כחטאת הציבור כולו: "אם הכהן המשיח יחטא **לאשמת העם**" (ויקרא ד, ג). הלכה נוספת המתבארת מיסוד זה, היא ההלכה שרוצח בשגגה חוזר רק במות הכהן הגדול. אם מבינים שהכהן הגדול הוא נציגו של כל העם, הרי שמיתו היא מְעַבֵּר דור שלם, ומביאה פרק זמן חדש שאליו יכול הרוצח בשגגה לחזור, אחרי שבילה בגלות תקופה מקבילה לשנות דור. הלכות אלה מבארות שלכהן הגדול יש יכולת להיות נציג של כלל הציבור. מובן שכאשר הכהן הגדול מת, אין היורשים יכולים למלא תפקיד זה, ולפיכך המנחה עוברת להיות קרבה כצורתה הבסיסית – מנחת ציבור.

נקודה שנייה שצריך להבין בשיטת רבי שמעון, מעבר לתפקיד הכהן הגדול כנציג הציבור, היא הקשר שבין מנחת החביתין למנחת החינוך. לקמן נסביר בדעת רבי יהודה שמנחת החביתין הרי היא כמנחת חינוך תמידית, וממילא מובן לפי זה מדוע מנחות החינוך והחביתין זהות בציוויין בתורה ובדיניהן. אך לרבי שמעון, הדברים קשים⁶, שהרי מנחת חביתין היא מנחת ציבור – ואין בינה לבין חינוך ולא כלום. בכדי לבאר נקודה זו, נרצה להאיר זוויית נוספת במנחת חביתין – הקשר שלה לקורבן התמיד.

ליסוד זה ניתן למצוא רמז בסידור הרמב"ם את מצוות חביתין בספר המצוות. הרמב"ם מונה את מצוות קורבן התמיד ומנחת חביתין כסמוכות זו לזו, אף על פי שאין הן סמוכות בתורה:

המצוה השלושים ותשעה, היא שצונו להקריב במקדש שני כבשים בני שנה בכל יום, ואלו נקראין תמידין, והוא אמרו שנים ליום עולה תמיד [...].

יותר מאשר בקורבנות מן החי (עיין מנחות ט, א; רמב"ן ויקרא ב, ב). הבנה זו מתחדדת מכך שהקורבן המחנך את הכהנים לעבודה – מנחת חינוך – הוא מנחה דווקא, ולא זבח. המעורבות של הכהן ביצירת המנחה נצרכת כדי להכשיר אותו ולקדש אותו בתור כהן אישי הנכנס לעבודה של שבט הכהנים כולו. ראייה שלישית היא היחס הכללי שבין בעלי החיים לבין עולם הצומח. בעלי החיים הם בעלי רצון ואפיון מוגדר הרבה יותר, ויש בהם נבדלות מהאדם. לעומת זאת, למנחה הבאה מן הצומח אין אופי מוגדר ומעוצב למעט מה שיצר בה האדם. היא מתייחסת למגדליה ולאזור שבו היא גדלה הרבה יותר מאשר בהמה. כפי שאומר יעקב לבניו: "ויאמר אלהם ישראל אביהם אם כן אפוא זאת עשו קחו **מזמרת הארץ** בכליכם והורידו לאיש **מנחה**, מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטינים ושקדים" (בראשית מג, יא). כדי להביא מ"זמרת הארץ", משבחי ארץ כנען דווקא, יעקב מצווה לקחת מפירות ומתוצרת שאינה בעלת חיים, המכונה בפיו בשם 'מנחה'.

6. לקמן (פרק ו במאמר) נראה שישנה מחלוקת האם מנחת חינוך זהה או שונה בדיניה ובעשייתה ממנחת חביתין. לפי השיטה הסוברת שמנחת חינוך שונה ממנחת חביתין, הקושיה אינה חזקה כל כך, כיוון שהשאלה היא רק מדוע ציוויי המנחות בתורה סמוכות, וזו שאלה שניתן לפתור בנקל. אך לשיטה הסוברת שמנחת חינוך זהה למנחת חביתין לגמרי, הפתרון שכתבנו למעלה נצרך ביותר.

המצוה הארבעים, היא שצונו שיקריב כהן גדול בכל יום תמיד מנחה בבוקר ומנחה בערב, והיא נקראת חביתין כהן גדול ותקרא גם כן מנחת כהן משיח [...].
(ספר המצוות לרמב"ם עשה לט-מ)

כמו כן, ניתן להוכיח מהגמרא במסכת יומא (לג, ב - לד, א) הדנה בסדר הקרבת הקורבנות בכל יום. הגמרא קובעת כי יש להסמיך את הבאת החביתין להבאת התמיד. בטעם הדבר כותב רש"י:

הואיל וחביתין אף הן מנחה והזקיקם הכתוב עם התמיד, דכתיב בה (ויקרא ו) "ועשירית האיפה סולת למנחה תמיד" אף היא תהא סמוכה לתמיד אחר מנחת נסכים, כדכתיב עולה ומנחה.

(רש"י לד, א ד"ה שום)

רש"י מדייק מכך שבפסוקי הפרשייה אשר בה פתחנו, עוד בטרם נאמר בפסוק טו "חק עולם", כבר נאמר בפסוק יג "מנחה תמיד". מפסוק זה היה ניתן להניח שכל כהן הדיוט המצווה במנחת חינוך היה צריך להביאה בכל יום, כמנחת חביתין, שהרי בפסוק זה עוד לא צוינה הפרדה בין אהרן לבניו (ספרא צו ג, ד, אות ו). להלכה כהן הדיוט אינו צריך להביא מנחה כל יום ממיעוט מהנאמר "זה", והמילים "מנחה תמיד" נלמדות לכהן גדול בלבד (שם ג, ג). לכן, מלבד המילים "חק עולם", ישנו עוד לימוד הנותן למנחת חביתין דינים של קורבן ציבור – מהמילים "מנחה תמיד" המקשרות בינה לבין קורבן התמיד. כך הובא בגמרא במפורש על פי הברייתא: "סלת מנחה תמיד" – הרי היא לך כמנחת תמידין" (נא, א). הנפקא מינה, כפי שמסביר רש"י בגמרא ביומא, היא שיש להסמיך את הקרבת החביתין להקרבת התמיד, כמנחה הראשונה המוקרבת על המזבח (למעט מנחת הנסכים של עולת התמיד עצמה, כמובן). כך יוצא שמנחת החביתין ממש 'משתלבת' בתוך הקרבת התמיד, בין מנחת נסכיו לייך נסכיו. מקורות אלו מבססים את העיקרון הקובע את מנחת החביתין כמקבילה לקורבן התמיד.

ה.1. החביתין כקורבן התמיד במנחות

אם כן, על מנת להבין את תפקיד מנחת החביתין עלינו להבין את תפקיד קורבן התמיד. בהבנת מהות קורבן התמיד ישנם כיוונים שונים, אשר כולם משמעותיים וחשובים לעולם המקדש בכלל ולהבנת קורבן התמיד בפרט, אך לעניינו נתמקד בשני כיוונים מרכזיים. כיוון אחד הוא הבנת קורבן התמיד כחלק מההתנהלות התדירה של המקדש וכפותח את עבודות

7. כפי שראינו לעיל בברייתא לגבי שאלת כמות השמן לחביתין. כמו כן, מדרשת "מנחה תמיד" למד אביי בגמרא שעשיית החביתין דוחה את השבת (נ, ב - נא, א). אומנם, רבא שם חולק עליו במקור הלימוד שלו, אך הוא לא חולק על עצם ההיקש מ"מנחה תמיד" לקורבן התמיד, אלא דורש אותו לעניין הקרבת המנחה במקום לעניין עשייתה (נב, א). עיין תוספות נא, א ד"ה אפי.

היום, וכיוון שני הוא הבנת קורבן התמיד ככפרה כללית על הציבור. בטעם השני נעסוק לקמן, וכעת ננסה לברר את הטעם הראשון.

קורבן התמיד פותח וסוגר את העבודה על המזבח בכל יום. אסור להקריב על המזבח בלילה, וכדי לפתוח את עבודת המזבח של היום החדש חובה להביא ראשית כול את קורבן התמיד. וכן בשעת בין הערביים, התמיד השני סוגר את עבודת היום שעבר:

תנו רבנן: מנין שלא יהא דבר קודם לתמיד של שחר? תלמוד לומר: "וערך עליה העולה" (ויקרא ו, ה), מאי תלמודא, אמר רבא: "העולה" – עולה ראשונה. ומנין שאין דבר קרב אחר תמיד של בין הערביים? ת"ל: "והקטיר עליה חלבי השלמים", מאי תלמודא, אמר אביי: "עליה שלמים" – ולא על חבירתה שלמים.

(פסחים נח, ב)

נוכל לחדד טענה זו מהחובה שקובעת המשנה לשחוט את הפסח דווקא אחר הקרבת קורבן התמיד של בין הערביים ביום י"ד בניסן, על מנת שיתקיים בפסח דין הקרבה בערב ט"ו. כל עוד לא הוקרב תמיד של בין הערביים, לא נגמרה עבודת היום על המזבח. וכן מן הצד השני, ברגע שהוקרב התמיד, אף אם עוד לא שקעה השמש – נגמרה עבודת היום והתחיל הלילה מבחינת עבודת המזבח (עיין משנה פסחים ה, א ובמפרשים שם).

הבנה זו היא שמסבירה את דין חינוך המזבח בקורבן התמיד דווקא:

שאינ מחנכין את [...] מזבח העולה אלא בתמיד של שחר.

(משנה מנחות ד, ד; וראה רמב"ם מעשה הקרבנות א, יב)

את תפקידו הכפול של התמיד כפותח בכל יום את העבודה התדירה וכמחנך את המזבח בתחילתו בצורה חד פעמית, ניתן לראות כבר בכפילות שיש במקראות בציווי על התמיד⁸. בספר שמות (כט, לח-מו) מצווה משה להביא את התמיד כחלק ממילואי המשכן, ובספר במדבר (כח, א-ח) מובא התמיד כפותח את הקרבנות הקבועים שחובה על הציבור להביא. כלומר, זהו הקורבן הפותח את עבודת המזבח בכל יום, ולכן הוא גם הקורבן המחנך את המזבח. זו כעין פתיחה קבועה שיש לעשות למזבח אחרי הלילה בו היו אסורים בהקרבה עליו. על מנת להתחיל את עבודת המזבח, משתמשים בקורבן הבסיסי ביותר שלו, אשר אפילו נתן את שמו למזבח – 'מזבח העולה'.

אנו נרצה להציע שכך יש לראות גם את מנחת החביתין. כפי שיש צורך להביא את הקורבן הבסיסי ביותר בכל בוקר למזבח, הקורבן שאיתו גם חנכו את המזבח בתחילתו, כדי לתחום את עבודתו ו'להכשיר' אותה לאותו יום, כך יש צורך לעשות את אותו הדבר במנחות –

8. ראייה מחכימה זו למדתי מדבריו של הרב שמעוני גרטי (מובא לקמן הערה 9).

להביא מנחה שתפתח ותסגור את הקרבת המנחות למזבח⁹. הצעה זו נוגעת ליסוד היחס שבין מנחה לזבח בכלל. אנו ננקוט בגישה הטוענת כי המנחות הן אומנם סוג מסוים של קורבן, אך הן תחום אחר לגמרי מכל יתר הקורבנות הבאים מן החי. כלומר, אין המנחה 'תחליף' למי שאין ידו משגת להביא קורבן מן החי, אלא עולם קורבנות אחר ונפרד, שיש צורך להעניק לו יחס בפני עצמו¹⁰.

על בסיס מהלך זה נוכל לתרץ את הקושי שאיתו פתחנו. שאלנו מדוע מעשה מנחת החביתין זהה למעשה מנחת חינוך. נראה להסביר כי לדעת רבי שמעון הקשר הפוך. מנחת החביתין היא המנחה התמידית הבסיסית המובאת כחלק מההתנהלות השגרתית שבמקדש, ומשום כך היא מגיעה בצורה חד פעמית בתחילת עבודתו של כהן כדי לחנך את עבודתו. זהו פשוט הקורבן הבסיסי – לפיכך הוא הקורבן המגיע גם כפתיחה, וגם בחינוך הכהן.

ביסוס לשיטה זו היא האמירה המובאת בפרשנים כי מנחת חביתין היא למעשה מנחה הכוללת את כל סוגי המנחות. הפסוק הדין במעשי המנחה, פסוק יד, מדבר על שלושה שלבים של עשייה: "על מחבת בשמן תעשה". בתחילה היא נעשית בטיגון כמו מנחת מחבת¹¹; ובנוסף "מרבכת תביאנה", מפרש רש"י: "חלוטה ברותחין כל צרכה", בדומה למנחת מרחשת; ובשלב השלישי: "תפיני מנחת פתים" – אפויה בתנור כמנחת מאפה תנור. אלו הן פעולות הכוללות בתוכן את האופנים השונים של הבאת מנחה – באופן בסיסי עשויה מסולת כמנחת סולת, וכמאפה תנור (חלות ולא ריקים), מטוגנת כמנחת מחבת וחלוטה כמנחת מרחשת. כמו כן, היא נעשית שתים עשרה חלות – בצורה המזכירה את לחם הפנים, בניגוד לכל המנחות הנעשות עשר חלות.

9. הרב שמעוני גרטי (במאמרו "מנחת חביתין", עלון שבוע 163 (תשס"ד), עמודים 67-83) עמד גם הוא על יחס זה בין קורבן התמיד למנחת חביתין, אך צעד בכיוון אחר בהסבר היחס. במאמרו טען כי תפקיד מנחת החביתין היא להכשיר את הכהן לעבודה בכל יום מחדש, כאשר הכהן הוא כביכול כלי מכלי המקדש (עמודים 70-71). אנו נרצה להציע שלא כך, כיוון שהצעתו זו של הרב גרטי מבוססת על מיזוג מסוים בין דעות רבי שמעון ורבי יהודה במטרה להגיע לתפיסה סינטטית של דעותיהם (וזהו גם המסקנה של מאמרו), ואנו מעוניינים להציג את המחלוקת שלא בצורה כזו. ועוד עיין באברכנאל (ויקרא ו, יג) בטעמו התשיעי.

10. כדי לבסס טענה זו יש צורך להרחיב במשמעות של מנחה לעומת זבח. אין זה המקום להרחיב בשאלה יסודית זו הזוקקת ברור עמוק ומקיף. נעיר בקצרה שלדעתנו במנחה ישנו ביטוי אישי יותר של האדם, לעומת הזבח (כפי שהובא לעיל בהערה 5). מהלכות שונות נוצרת לעיתים הבנה של עולם המנחות כנחות מעולם הקורבנות מן החי (כמו קורבן עולה ויורד, או דיני מנחת נסכים המתלווה לעולה ושלמים), ולדעתנו היא אינה נכונה כלל וכלל, ואכמ"ל.

11. נחלקו האמוראים בגמרא מהו סדר העשייה של הפעולות השונות, בעיקר סביב פירוש המושג 'תופינים'. עיין נ, ב - נא, ב; ירושלמי שקלים ז, ג.

בדרך זו צועד הרש"ר הירש בפירושו לתורה:

נמצא שלחם שמן – אחד מהקרבנות שכוננו את קידוש שבט הכהונה – נתייחד מבין שאר קרבנות המילואים, ונקבע כמצווה לדורות: כל כהן, עם כניסתו לעבודת הכהונה, חייב לחזור ולהתייחס באמצעות קרבן זה למעשה הראשון של המילואים; הוא חייב כביכול לחיות אותו מחדש. (כל זאת מתוך הנחה שמכינים מנחת חינוך כדרך שמכינים חביתין. הנחה זו עומדת בניגוד ללשון התורה כהנים, אשר לא נפסקה להלכה ברמב"ם) ולא עוד אלא **שעל הכהן הגדול להמשיך כל יום במעשה הראשון של המילואים** – באמצעות אחד מהדברים העיקריים המאפיינים אותו, כדלהלן.

(רש"ר הירש ויקרא ו, טו)

הרש"ר הירש מדגיש את העובדה שמנחת החביתין־חינוך נעשתה בפעם הראשונה, באופן טבעי, כחלק ממעשי המילואים המתוארים בפרשת שמיני. מעשי הכהנים בימי המילואים פעלו פעולה כפולה: הם גם הכשירו את הכהנים להיות משרתי ה', והם גם קידשו את כלי המשכן להיות כלי העבודה. כפי שהיה צריך למשוח בשמן המשחה גם את הכהנים וגם הכלים, כך הקורבנות הראשונים שהוקרבו הכשירו את הכהנים והכלים. ההבנה הזו יכולה ללמד על הצורך במנחת חינוך של כל כהן וכהן, כולל הכהן הגדול כאדם פרטי, ובמנחת חביתין בכל יום כדי להכשיר את עבודת המשכן כולה. הבאת המנחה בכל יום, בוקר וערב, תוחמת את עבודות המקדש כולן ומגדירה אותן. כפי שקורבן התמיד הוא קורבן הבהמה הראשון והאחרון המוקרב בכל יום על המזבח, הפותח והסוגר, כך מנחת החביתין היא המנחה הראשונה והאחרונה המוקרבת בכל יום, בתור מנחה הכוללת את כל סוגי המנחות.

ה.2. מנחת חביתין כמנחה מכפרת

לאחר שהראנו את הקשר בין מנחת חביתין לקורבן התמיד, נראה שנוכל לפתור גם את השאלה הראשונה ששאלנו על דעת רבי שמעון – מדוע מנחת ציבור קרבה מממון יחיד, בדרך אחרת. נקדים ונאמר כי הצעה זו עומדת בתוך בין שיטות רבי יהודה ורבי שמעון. היא אומנם מבוססת גם כן על ההשוואה לקורבן התמיד, אך בנוסף היא מבארת היטב מדוע ישנו צורך שהמנחה תוקרב כקורבן יחיד, בצורה המתבססת במידת מה על שיטת רבי יהודה.

אם נעמוד שוב על ההשוואה בין קורבן תמיד למנחת חביתין, נוכל לטעון כי יש עניין שהכהן הגדול יכשיר את עצמו ואת הכהנים בכל יום מחדש לעבודה. לשם כך נרצה להבין את תפקיד קורבן התמיד כמכפר, כפי שעולה מדברי המדרש:

אמר רבי יהודה בר סימון, מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון. כיצד, תמיד של שחר מכפר על עונות שנעשו בלילה, תמיד של בין הערבים מכפר על עונות שנעשו ביום.

(מדרש תנחומא פינחס יג)

קורבן התמיד הוא עולה ולא חטאת או אשם, ולכן נראה במבט ראשון שאין בו ממד של כפרה. אך הגמרא מלמדת אותנו כי גם בהבאת עולה יש כפרה, על ביטולי עשה ולא הניתק לעשה (זבחים ז, א; יומא לו, א; וראה רמב"ם מעשה הקרבנות ג, יד). חטאת ואשם הן כתשלום או תמורה לחטאת על דבר שראוי היה להיעשות לו (רמב"ן ויקרא א, ט), ואילו העולה באה כדורון למלך, כמתנה לשם ריצוי וקירוב, מעין הכרזה על קשר ואהבה. ביטול עשה הוא לא עוון פלילי, אלא ביטול של קשר, פספוס של דבר שהיה יכול לחבר את האדם לה'12. מבחינה מסוימת, עולה חשובה יותר לכפרה מאשר חטאת. החטאת מוחקת את החוב הפלילי, אך היא לא מחדשת את הקשר שנפגע בין האדם לבין קונו. העולה מחברת מחדש את האדם לה' ויוצרת מחדש את הקרבה ביניהם. מתוך כך, אפשר להבין את דברי המדרש המלמדים כי קורבן התמיד מכפר על עברות היום שעבר13.

מתוך כך נוכל להגיע להבנת תפקיד מנחת חביתין לפי שיטה זו. אנו רוצים להציע כי הכהן הגדול מקריב בכל יום מנחת חביתין כמנחה מכפרת, אלא שבשונה מהתמיד, היא מכפרת עליו ועל שבט הכהנים, ולא על כלל ישראל. כיוון שכך, היא נעשית במנחה – כקורבן החינוך של הכהנים, מנחת חינוך – ולא בזבח. על ההשוואה שבה אנו עוסקים עמד גם בעל ספר החינוך:

משרשי המצוה [= מצוות חביתין כהן גדול – אב"צ], לפי שהכהן הגדול הוא השליח בין ישראל לאביהם שבשמים, כלומר כי הוא הנושא תפילה אליו בעדם ועל ידי תפילותיו ומעשה קרבנותיו הם מתכפרין, ולכן ראוי לאיש כזה להיות לו קורבן מיוחד תמידי כמו תמידי הציבור. וכמו שהתמידין שניים ליום, נתחייב הוא גם כן להקריב מנחתו פעמיים ביום. וכל זה נסמך אל הטעם שאמרנו בקורבן, כדי שיתעוררו כל מחשבותיו וישים דעתו וכונתו אצל השם ברוך הוא, ולמען זאת יועיל לו ולהם. ואין ספק שאין דומה התעוררות האדם כשמקריב קורבנו המיוחד לו לכשהוא מקריב קורבן שהוא משותף עמו. וזה דבר ידוע ומנוסה בכל אדם כי למה שמיוחד לו לבדו מתעורר יותר, אין להאריך בזה.

(ספר החינוך, מצוה קלו)

בעל החינוך עומד על הקשר הברור בין מנחת חביתין לבין קורבן התמיד. כפי שהתמיד הוא קורבן הבא ליצור קשר תמידי עם ה' ובכך לכפר על עוונות, כך גם יש צורך שהכהן הגדול, כנציגו של עם ישראל כולו, יביא קורבן התחברות לה' בכל יום, ויתעלה למדרגת

12. לפיתוח רעיון זה, עיין תניא אגרת התשובה פרק א. על היחס שבין עולה לחטאת באופן הכפרה עיין רש"י ויקרא ה, ח ד"ה והקריב.

13. היסוד לכפרה שבקורבן עולה הוא בפשט הפסוק "וסמך ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו" (ויקרא א, ד), ועיין רמב"ן שם ומדרש ויקרא רבה ז, ג.

עבודת ה' גבוהה במיוחד. יש צורך שקורבן זה יהיה קורבן יחיד, כדי שהוא יפעל פעולה ממשית על הכהן הגדול עצמו, ומתוך כך הכהן הגדול יפעל נכונה במעשיו כדי לכפר על העם כולו.

הקושי בפירוש זה הוא ההנחה היוצאת ממנו שהכהנים והכהן הגדול זקוקים לכפרה יום-יומית כאילו היו חוטאים תדירים¹⁴. לכן רמזנו בדברינו לעיל שמטרת הקורבן היא לחבר את הכהנים אל ה' ולא לכפר על חטאים ממשיים. אפשרות נוספת עולה מדברי הנצי"ב, שביאר בצורה זו את מטרת מנחת חביתין, ופנה לכיוון אחר כדי לפתור את הקושי שהעלינו עתה. כך כותב הנצי"ב:

ואמר הכתוב אחר פרשת וזאת תורת המנחה שכולל כל הד' מנחות, וזה מעשה מנחות כולם היא קרבן אהרן ובניו. ובדרך דרוש יש להבין טעם שצוה הקדוש ברוך הוא על הכהנים להביא בכל יום מעין ד' מנחות, דכבר ביארנו ענין ד' מנחות הללו בא לכפר על השחתת מדות בני אדם בקלקול אחד מד' מרות, והנה חובת הכהנים בישראל להיות על פיהם כל ריב, היינו שעליהם לראות שלא יהא ריב בין אדם לחבירו ולתקן כל משחתם של ישראל, כמו שביארנו לשון המקרא בפ' שופטים, וא"כ צריכים המה הכהנים כפרה על עצמם במה שמזדמן בישראל השחתת המדות והחולי הבא עי"ז, מש"ה מביאים קרבן כולל הכל.

(העמק דבר ויקרא ו, יג)

הנצי"ב מדייק כי תפקיד הכהנים המרכזי הוא כפרה על בני ישראל. על המכפר להיות טהור בעצמו ראשית כול, כפי שאנו רואים בסדר עבודת יום הכיפורים, כאשר הכהן הגדול מכפר תחילה על משפחתו, לאחר מכן על שבט הכהנים, ורק לאחר מכן הוא יכול לגשת ולכפר על העם כולו. בפתחת כל יום, על הכהנים להביא מנחה שתכפר עליהם ותטהר אותם כנציגים של עם ישראל כולו. נראה לדייק בדברי הנצי"ב שהוא הרגיש בקושי הבא מפירוש זה המעמיד את הכהנים כחוטאים. על כן, ביאר את דבריו שהחולי ממנו צריך להתנקות הוא קלקול המידות של כל ישראל, שמשפיע באופן סגולי גם על הכהנים בתור נציגי העם ("צריכים המה הכהנים כפרה על עצמם ממה שיזדמן בישראל [...])."

14. עיין בדברי הרב יונתן גרוסמן, "תורת הקרבנות: מחוות של בשר ורוח", תשפ"א, הוצאת מגיד, עמוד 413 הערה 20; אברבנאל ויקרא ו, יג הטעם השמיני.

ו. דעת רבי יהודה - החביתין כמנחת חינוך תמידית

כעת נעבור לעסוק בדעת רבי יהודה. השאלה המרכזית שיש לשאול בשיטה זו היא: אם מנחת החביתין היא למעשה מנחת חינוך, מדוע יש צורך בכך שהיא תבוא כל יום? מובן כי יש עניין לחנך את הכהן פעם אחת בתחילת עבודתו, אך מה טעם הבאת מנחת חינוך בכל יום?

ההבנה הפשוטה בשיטת רבי יהודה, דומה לדרך השנייה שהצענו ברבי שמעון, אך שונה. לפי הבנה זו, מנחת החביתין אינה מנחה מכפרת, אלא מנחה מכשירה. הבנה זו יוצרת זהות גמורה בין מנחת חביתין למנחת חינוך, ובכך ניתן לבאר את פשט הפרשייה שבה פתחנו, ולהסביר שאין סתירה בציווי המנחה, כיוון ששתייהן מנחה אחת. יתרון נוסף הוא בהסבר שיטת מוני המצוות שלא מנו את מנחת החינוך, כפי שנראה לקמן.

מנחת חינוך נצרכת כדי להכשיר את הכהן לעבודה. כמו כל כלי וכלי במקדש, כמו כל בהמה העומדת להקרבה, ישנו צורך ב'מתיר' כדי להביאו למקדש. בכלי הקודש זו המשיחה בשמן המשחה והעבודה הראשונה בכל כלי (עיי' משנה מנחות ד, ד; שמות ל, כב-לג), ובקורבנות עצמם זו ההקדשה הראשונית באמירה של בעל הקורבן ולאחר מכן נתינת הדם הנזרק בכלי שרת. גם הכהנים נצרכים "למלא את ידם" לפני שיתחילו בעבודתם, כמתואר בהרחבה בספר ויקרא בפרשת המילואים. מחינוך הכלים המתואר במשנה (ד, ד) אנו למדים כי העבודה בפועל בכלי, כאשר היא נעשית בתודעת חינוך ובתנאים הנכונים, יוצרת הכשר לעבודה מעתה והלאה. כך גם כהן מתחיל לעשות עבודה בפועל, כדי להכשיר את עצמו לעבודה מכאן ולהבא.

כהן גדול, נצטוו להביא מנחת חינוך בכל יום, כלומר, לחנך את עצמו לעבודה בכל יום מחדש. אך אמירה זו מחייבת חקירה בטעם לציווי זה: מדוע יש בדבר זה צורך?

כדי לענות על שאלה זו נפנה לעיין ביחס שבין מנחת חינוך למנחת חביתין. ישנה מחלוקת האם דיני מנחת חינוך זהים לדיני מנחת חביתין או לא. הברייתא בתורת כהנים (צו ג, ד) מונה רשימה של הבדלים בין מנחת חינוך לחביתין, וכן מופיע בתוספתא מנחות (ז, ח). לפי ברייתא זו ההבדלים הם חמישה:

1. מנחת חביתין היא תדירה, ומנחת חינוך היא חד פעמית.
2. מנחת חביתין צריכה להיות רבוכה (השלב בהכנה בו חולטים את המנחה), וחינוך רק מטוגנת ואפויה (עיי' ראב"ד על תורת כהנים שם).
3. חביתין מתחלקת לחצאים, וחינוך קרבה כעישרון שלם.
4. יחד עם החביתין באים כל יום שני קמצים לבונה, לבוקר ולערב, ואילו לחינוך קומץ אחד.
5. חביתין באה עם שלושה לוגים שמן, וחינוך עם לוג אחד.

כאשר מחברים את כלל הדינים השייכים במנחת חינוך לפי הברייתא, רואים כי זו מנחת נדבה רגילה כמעט לגמרי (שנעשית בשני אופני מנחת נדבה, טיגון ואפייה), בניגוד לחביתין, שהיא מנחה ייחודית ומורכבת הרבה יותר¹⁵.

אולם, נראה שהרמב"ם לא פסק את הברייתא הזו. בדברי הרמב"ם, מצאנו שדיני מנחת חינוך זהים לדיני חביתין ("מעשה שלשתן שווה הוא", כלי המקדש והעובדים בו ה, יז), למעט נקודה אחת: מנחת החינוך באה כעישרון שלם בלי חלוקה (מעשה הקרבנות יג, ד). מקור הדברים הוא לכאורה בתורת כהנים שראינו (וכך מביא המשנה למלך שם), אך באותה ברייתא נאמר שישנם עוד הבדלים בין מנחת חינוך למנחת חביתין. מדוע דווקא את הדין הזה ראה הרמב"ם להעתיק למעשה, ולא, לדוגמה, את חלוקת הקמצים והשמן¹⁶? הדברים מתבארים בלחם משנה שם:

ואם היתה מנחת חינוך אינו חוצה וכו' – קשה דפשו הפסוק בפרשת צו משמע בהפך דזה קרבן אהרן ובניו ביום המשח אותו וגו' היינו מנחת חינוך וכתב שם מחציתה בבוקר ומחציתה בערב. [...] ויש לומר דהאי קרא דהכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה מוקי ליה בגמרא בפרק התכלת (דף נא, ב) לתרי ענינים, הא' לכהן גדול שמת ומנחתו קריבה משל יורשין, הב' לכ"ג שיעמוד בכל דור שצריך לעשות זאת המנחה של חינוך וחד מפיק לה מן בניו והב' ממ"ם דמבניו כמבואר שם וסובר רבינו ז"ל דהאי קרא כיון דבהני תרתי איירי חד דינא יהיב לתרוייהו וכי היכי דלכ"ג שמת ומנחתו קריבה משל יורשין אינה קריבה לחצאין אלא כולה גם כן במנחת חינוך אינה קריבה אלא כולה וקרא דכתב שם מחציתה בבוקר כו' לא קאי אמנחת חינוך אלא למנחת כ"ג של כל יום [...].

(לחם משנה מעשה הקרבנות יג, ד)

הלחם משנה לא מביא את דברי התורה כהנים כמקור לדברי הרמב"ם, אולי מפני שלא הכיר אותם (עיין משנה למלך שם), ועל כן הוא מבאר את הדברים כאילו הרמב"ם לא פסק כתורת כהנים כלל, מה שיייתכן בהחלט, כיוון שמהגמרא (עח, א) עולה לכאורה שאכן מנחות חביתין וחינוך זהות הן ("מקיש חינוכו להמשחו"). קושייתו של הלחם משנה מתחילה מכך שהוא קרא את פשוט הפרשייה שבה פתחנו, כמדברת על שתי המנחות כאחד – חביתין וחינוך בלי שום חילוק ביניהם, ומדוע אם כן ישנו הבדל בצורת ההקרה? כדי לפתור את הקושי, הוא מגייס מקרה נוסף מפורש, שבו ראינו את הצורך להקריב את מנחת

15. הבדל נוסף בין המנחות עשוי להיות עניין קיפול וחלוקת החלות, אלא שעניין זה תלוי במחלוקת הראשונים בעניין הקיפול והפתחה לגבי עשיית החביתין ומנחות הכהנים בכלל (עיין רמב"ם מעשה הקרבנות יג, ד; השגת הראב"ד ונושאי הכלים שם; ערוך השולחן העתיד קדשים פו, יח-כב).

16. הכסף משנה שם הצייע תירוץ באמצעות ההבדל של החלוקה של החלות והכפילה שלהם, אך המשנה למלך דחה את דבריו באריכות. ועיין ערוך השולחן העתיד קדשים כה, י-יב.

החביתין שלמה ולא לחצאין – כאשר הכהן הגדול מת ולא מינו אחר תחתיו. רבי יהודה ורבי שמעון נחלקו במקרה זה האם החובה להבאת המנחה מוטלת על היורשים או על הציבור, אך שניהם מסיכמים ללימוד "אותה – שמביאה שלמה".

הוא מבאר שישנם 'שני דינים' בתוך מנחת חביתין: מנחה כאשר הכהן הגדול חי הבאה מצד חינוך, ומנחה כאשר הוא מת הבאה מצד 'חק עולם' – התנהלות המקדש הקבועה. כמו כן, הוא מבאר שבתוך המילה "מבניו" יש שני ציווים, הנלמדים מהפיצול בין מ"ם הייחוס, ו'בניו' – המלמד כי דין אחד למנחת יורשין ולמנחת חינוך של הדיוט. על פי זה, טוען הלחם משנה, שבמצב רגיל שבו הכהן הגדול חי שני הדינים מתקיימים ביחד: מנחת חינוך הקרבה כל יום אשר מתחלקת לשני חלקים (כלומר מוקרבת חציה בבוקר וחציה בין הערביים) כקורבן התמיד. אך, כאשר אחד ממרכיבים אלו נשטט – כאשר הכהן הגדול מת – הרי שמתבטל היסוד של המנחה כמנחת חינוך אישית, ונותר רק היסוד של מנחת ציבור קבועה. משום כך, בגלל גזרת הכתוב "אותה – שלמה", נשטט הדין המדמה בין מנחת החביתין לקורבן התמיד – הפיצול לבוקר ולערב. לכהן הדיוט אין יכולת להקריב את מנחת החביתין כמפוצלת בדומה לקורבן התמיד, ורק לכהן גדול קבעה התורה כוח כזה. כל דיני המנחה נותרים כשהיו, למעט דין זה, ובכך הופכת מנחת החביתין להיות שתי מנחות שונות, שני עשורונות שלמים, הקרבות בבוקר ובערב, בלי זיקה ביניהן. יוצא שציווי התורה "מחציתה בבוקר ומחציתה בערב" נאמר רק בכהן גדול חי שיכול לייצג את היסוד הציבורי-התמידי, ולאחד אותו עם החינוך האישי שלו. לכן ממילא, במנחת חינוך של הדיוט וכן במנחת יורשים אין טעם לחלק את המנחה, אלא צריך להקריב כדין "אותה – שלמה"¹⁷, מצד התנהלות המקדש הקבועה ותו לא.

דברים אלו מלמדים אותנו על שני הצדדים הקיימים במנחת חביתין: מנחת חינוך ומנחת ציבור. נשוב ונדגיש, הדברים אמורים לפי רבי יהודה שכמותו פוסק הרמב"ם¹⁸, וגם רבי יהודה מסכים שהמילים "חק עולם" מלמדות שיש למנחת חביתין דינים של קורבן ציבור. מדויק יותר יהיה לטעון בדעתו שאין אלו 'שני דינים', אלא 'דין מורכב' – מנחת יחיד

17. עיין ערוך השולחן העתיד קדשים פו, ו. ועיין בדברי הרב אברהם פיינטוך, "ספר המצוות לרמב"ם עם פירושו פיקודי ישרים", הוצאת מעליות תש"ס, עמוד רנא.

18. בפסיקתו של הרמב"ם את מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון נפלה סתירה בדבריו. הסתירה חוזרת על עצמה גם בפירושו המשנה (שקלים ז, ו; מנחות ד, ה) וגם במשנה תורה (שקלים ד, ד; תמידין ומוספין ג, כב). בהלכות שקלים פוסק הרמב"ם כרבי שמעון, ובהלכות מעשה הקרבנות פוסק הרמב"ם כרבי יהודה. רבו התירושים ליישוב הסתירה. חלקם מפולפלים ביותר ומחלקים בין מצבים שונים של מיתת הכהן הגדול בין שני חלקי הבאת המנחה, או מחלקים בין הבאת המנחה ממזון היורשים להקרבת המנחה בידי הכהנים כנציגי הציבור. אנו ננקוט על פי הכיוון המרכזי המופיע במפרשים, ואשר עולה מהכלל של 'הלכה במקומה', ונבאר שהרמב"ם אכן מכריע כרבי יהודה (עיין כסף משנה על הלכות שקלים ד, ד הלכה ג; לחם משנה על הלכות תמידין ומוספין ג, כב, ובהרחבה במאמרו של הרב גרטי (לעיל הערה 9) עמודים 73-77).

שבמצב אידאלי התורה מצווה להביאה כקורבן ציבור. יוצא, שהיסוד של מנחת החביתין הוא מנחת חינוך שצריכה לבוא בצורה תמידית. על כן יש לה דינים של קורבן ציבור, אך רק כאשר כהן גדול חי מקריב אותה מתקיים דין זה בצורה שלמה, כיוון שרק כהן גדול יכול לשמש באמת נציג של כל הכהנים. כאשר יורשים או כהנים הדיוטות מביאים מנחה זו, הם מביאים אותה ממנחת חינוך בלבד. אם כן, הרמב"ם לא קיבל את דברי התורה כהנים¹⁹, והקרבת המנחה כעישרון שלם נלמדה לדעתו ממקור אחר – מדין כהן גדול שמת.

על פי זאת נוכל להבין את העניין. אין הכהן הגדול מחנך את עצמו בלבד בכל יום, אלא את שבט הכהנים בכללם לעבודה. בדעת רבי שמעון העמדנו שהכהן הגדול מתפקד כנציגו של עם ישראל, וכאן נבקש להציג את הכהן הגדול כנציגם של משפחת הכהנים. בטרם יקרב כהן אל העבודה, עליו ראשית כול לתת מנחת חינוך לה, 'מתיר', כדי להכריז על מגמת עבודתו – כהן במקדש ה'. כך כל יום מחדש, בטרם ייגשו הכהנים אל העבודה, צריכים הם להביא 'מתיר' שירשה להם לעבוד. להביא דבר מה להקדשה לה' כדי להכריז שעבודתם כולה בהמשך היום, לרבות האכילות בקורבנות ומתנות הכהונה שהם עתידים לקבל, אינה מחמת עצמם – אלא 'משולחן גבוה קא זכו'²⁰.

נפקא מינה אפשרית לשיטה זו תהיה האם עבודה של כהן שנעשתה לפני הקרבת החביתין פסולה בדיעבד או לא. אם אנו מבינים שהיא אינה כקורבן חינוך ממש אלא 'מעין חינוך' הנעשה לכתחילה על מנת שעבודת הכהנים תיעשה בכוונה נכונה, מסתבר שוודאי עבודת הכהן לא תהיה פסולה בדיעבד. אך על פי המתבאר עתה בשיטת רבי יהודה, שהיא ממש כקורבן חינוך תמידי, הרי שהדבר תלוי במחלוקת האם כהן שעבד ללא מנחת חינוך עבודתו פסולה²¹.

19. דרכו של הרמב"ם שלא לקבל תמיד מדרש הלכה שלא הוזכר בתלמודנו. ראה לדוגמה דבריו בענין שזרין בציצית (שו"ת הרמב"ם (מהדורת בלאו) רפו).

20. בהקשר זה יש לציין את ביאורו של הרב יונתן גרוסמן (לעיל הערה 14) לדין מנחת חביתין (עמודים 412-413). הרב גרוסמן טוען כי תפקיד המנחה הוא 'פתיחת פה' הכהנים לאכילת הקדשים, כעין 'מתיר' ומגדיר של אכילתם כאכילה מתוקף תפקידם ככהני ה'. הסבר זה משיק לדברים שכתבנו למעלה, אם כי הוא שונה מהם בכמה אופנים.

21. הרמב"ם כתב שכהן שעבד ללא מנחת חינוך עבודתו כשרה (הלכות כלי המקדש והעובדים בו ה, טז), וכן כתוב בירושלמי (שקלים ז, ג) וכן בתוספתא (סוף שקלים). אך הברייתא בתורת כהנים (צו ג, ג) גורסת "פסולה". על פי זה, הגר"א רצה להגיה את התוספתא והירושלמי, וצירף לזה ראיה מהגמרא ביומא שמנחת חינוך הוקשה לבגדי כהונה שמעכבים (הובא בערוך השולחן העתיד קדשים כה, ז-ח). אולם, ערוך השולחן שם יישב קושיות הגר"א, ובפועל לא פסק לכאן או לכאן (אם כי נראה לומר שהוא נטה לפסיקת הרמב"ם שם). ועיין מנחת חינוך קלו, ט.

ראיה נוספת להבנה זו היא מניין המצוות. הרמב"ם, וכן שאר מוני המצוות²², לא מנו את מנחת החינוך אלא רק את מנחת החביתין. ההסבר לדעת הרמב"ם מתבאר מדבריו:

ומנחת יחיד נחלקת לחמישה חלקים [...] והחלק הרביעי הוא הנקרא חבתי כהן גדול [...] וזו היא המנחה שחייב בה כל כהן גדול בכל יום [...] אבל שחייב בה כל כהן פעם אחת, היא כמו שאבאר [...] והרמז לכך באמרו "זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו עשירית האיפה", הרי **כלל בפסוק זה** מנחת כהן גדול שמקריב בכל יום ומנחת כל כהן בתחילת כניסתו לעבודה.

(פירוש המשנה הקדמה למסכת מנחות)

מבואר שלדעת הרמב"ם מנחת חינוך כלולה במנחת חביתין. נראה שאמירה זו גם היא יכולה לעמוד רק על פי הסברנו בדעת רבי יהודה, שמנחת החביתין עצמה גם היא מנחת חינוך, אלא שכלול בה עוד יסוד והוא התמידיות לצורך חינוך הכהנים בכל יום²³.

ז. נדחה מחמת מום או טומאה

שאלה נוספת שנידונה בפוסקים ויכולה להיות נפקא מינה לחקירתנו, היא לגבי כהן גדול שנדחה מתפקידו מחמת מום או טומאה, ולא מינו כהן אחר תחתיו: האם במקרה כזה מביאים היורשים או הציבור את המנחה כדין כהן גדול שמת, או שהדין במקרה זה שונה שהרי סוף סוף הכהן הגדול חי?

ההבנה הפשוטה היא שגם במקרה כזה יביאו היורשים או הציבור את מנחתו, שהרי במנחה נאמר "מנחה תמיד – הרי היא לך כמנחת תמידין", ואין לבטלה. וכן כתב רבי שלמה סירליאו על פי הירושלמי (הובא במלאכת שלמה שקלים ז, ו). אולם, המנחת חינוך (קלו, ד-ה) כתב שבמקרה כזה לא מביאים מנחת חביתין כלל. דברי המנחת חינוך תמוהים ביותר, מדוע שתבטל הקרבת התמידין רק מחמת המום או הטומאה הזמניים? והרי כאשר כהן גדול מת ונדחה לגמרי עדיין אין מבטלים את מנחת החביתין! כך כותב המנחת חינוך:

והנה לא נתבאר אי לא מת כה"ג רק עבר מחמת מום ולא נתמנה עדיין כה"ג אחר תחתיו אם מקריבין חביתין וממי לוקחין. אם מכה"ג שעבר דהוא ק"ו מיורשיו אם מת שלוקחין ובחי מקריבין משלו או אפשר משל צבור. ונראה, כיון דדרשינן מכהן המשוח תחתיו מבניו כו' חק עולם כו' נלמד מזה במת, אבל

22. עיין בה"ג עשה קעט; יראים תמו; סמ"ג עשה קצד.

23. הרב אברהם פיינטוך, בספרו פקודי ישרים (לעיל הערה 17; עמודים רמט-רנא), מאמץ הבנה זו בבאיור דברי הרמב"ם לעניין מניין המצוות. אומנם ניתן לבאר את שיטת הרמב"ם בעוד דרכים. מפי ידידי אורי פישלר למדתי כי ייתכן להסביר שדיני חינוך לא נמנו ברמב"ם בכלל וזאת משום שאינם מצווה: החינוך אינו מצווה אלא הכשר של דבר לעבודה, ולפיכך גם מנחת חינוך היא רק הכשר הכהן ולא מצווה. כמו כן, ייתכן לומר שלדעת הרמב"ם מצווה זו אינה מפשטות הפסוקים (וכדעת הרשב"ם לעיל) אלא מדברי חז"ל, וכידוע מהשורש השני – הרמב"ם לא מונה מצוות שמקורן בדרשה בלבד.

אם לא מת באמת אין מקריבין חביתין כלל, לא משלו ולא משל צבור, דכן גזירת הכתוב דוקא במת אבל אם הוא חי ואין שם כה"ג אין מקריבין כלל. ומכל מקום צ"ע [...].

גם נראה פשוט, אם הכהן גדול עבר מחמת מום או איזה פסול אחר שכתבתו לעיל דאינו מביא חביתין. נראה דאף במת אח"כ אין היורשים או הצבור מביאין כלל, דדוקא במת במינוי' דהי' הוא בעצמו חייב הוא גזרת הכתוב ולא יפסק מהיורשים או משל צבור עד שיתמנה כהן גדול אחר, אבל זה שבחיייו הי' פטור, אם כן לא נתחייבו היורשים או הצבור כלל כן נראה לי פשוט.

(מנחת חינוך קלו, ד-ה)

המנחת חינוך מחדש שני חידושים זה על גבי זה. החידוש הראשון הוא שכאשר כהן גדול עובר מחמת מום או טומאה הוא אינו מביא מנחת חינוך, וגם הציבור ויורשיו אינם מביאים²⁴. הדין שיוורשיו לא יביאו הוא מובן, שכן יורשיו יכולים להביא חביתין רק מתוקף סמכותם כממלאי מקומו של הכהן הגדול, אך כל עוד הוא חי לא נכנסה לתוקף סמכות יורשתם. אך האמירה שגם הציבור לא יביא בינתיים מנחת חינוך דורשת תלמוד, מדוע שתבטל מנחת החביתין? מנמק המנחת חינוך זאת בגזרת הכתוב: פסוק טו בפרשיית החביתין, "והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה חק עולם", הוא המקור לכך שכאשר מת כהן גדול מביאים מנחת חינוך במקומו, יורשיו או הציבור, כמבואר בתורת כהנים שם (צו ג, ה). אם כן, הלימוד של תשלומי חביתין אלו נאמר מראש רק בכהן גדול שמת, אך בכהן גדול שנדחה לא דובר. למרות האמירה שזו גזרת הכתוב, הדברים עדיין זקוקים הסבר – מדוע שלא יהיה הדין של כהן גדול שמת קל וחומר לכהן גדול שנדחה, שימנה שליח להקרבה במקומו?

החידוש השני הוא שכאשר כהן גדול שנדחה מת לפני שהספיק לחזור לכשרותו, אין מביאים מנחת חינוך עד שיתמנה כהן גדול חדש. חידוש זה גם הוא דורש תלמוד, מדוע כאשר הכהן הגדול מת, ובניו הופכים להיות יורשיו, אין הם יכולים להביא חביתין מכאן והלאה?

דברים אלו יכולים להתבאר לפי היסוד שהצגנו בשיטת רבי יהודה, מנחת החביתין כמנחת חינוך המועילה עבור כלל הכהנים. כאשר אנו מתכוונים בחידושו השני של המנחת חינוך, אנו מבינים שהוא תפס את היורשים המביאים את המנחה כממלאי מקומו בפועל של הכהן הגדול. היחיד שיכול להביא חביתין באמת הוא רק כהן גדול, זו מנחתו שלו ולא מנחה של שבט הכהנים כולו. במקרה שהוא מת גזר הכתוב חידוש ייחודי שבניו או הציבור ימלאו

24. את ראייתו של רבי שלמה סירליאו מהירושלמי בשקלים יפרש המנחת חינוך שמדובר כשמינו אחר תחתיו, בדומה למפרשים אחרים שם (עיין שם ובמפרשים, ובדברי מלאכת שלמה שם בהבנת הרמב"ם).

את מקומו עד עמוד כהן גדול במקומו. אך, גם במקרה זה כל כוחם של היורשים להביא מנחת חביתין הוא רק מתוקף מילוי מקום הכהן הגדול. המנחת חינוך למד שדברי רבי יהודה הם עיקר, אך הקצין אותם.

ברור שיסוד מנחת החביתין בתפיסתו של המנחת חינוך הוא שזו מנחת חינוך תמידית אישית של הכהן הגדול, שבאה עבור כלל הכהנים. אין טעם בהבאת מנחת חביתין 'בסתם', רק עבור ההתנהלות השגרתית של המקדש, ללא כהן גדול אשר בשמו קרבה המנחה. כמו שלא ניתן להביא קורבן יולדת על אישה שלא ילדה. המנחת חינוך יוכל להסכים לתפיסה שכאשר מביא הכהן הגדול את החביתין, הדבר מועיל לשבט הכהנים כולו, אך הוא יסייג שיסוד הקורבן נותר קורבן אישי של הכהן הגדול.

ממילא, מובן שהדין של הבאת מנחת חביתין במות הכהן הגדול הוא גזרת הכתוב ולא דין המוסק מכלל דיני המנחה. הרי זו מנחה אישית, ומסברה היינו אומרים שבמותו פקע חיובה. מחדשת התורה שיש עניין להמשיך ולהביא בשם הכהן הגדול את החביתין עד שיחליפו אותו לגמרי, אך דין זה הוא חידוש.

בדעת רבי שלמה סירליאו אין הכרע אם הבין כרבי שמעון באופן מוחלט או כרבי יהודה באופן מוחלט, אך בדברי המנחת חינוך מחוייב להסביר כדעת רבי יהודה ביסוד ההלכה.

ח. סיכום

במאמר זה סקרנו את ההבנות השונות ביסוד דין מנחת חביתין. ראינו כי במקרא נצטוו הכהנים באותה פרשה על מנחת חינוך ומנחת חביתין. כמו כן, ראינו כי דיניה של מנחת החביתין מורכבים מדינים השייכים למנחת יחיד ולמנחת ציבור גם יחד, והצענו כי הדבר הוביל למחלוקת תנאים בשאלת מהות מנחת החביתין.

בדעת רבי שמעון, הפוסק כי כאשר כהן גדול מת ולא מינו לו מחליף הציבור מביאים את מנחת החביתין, העלינו שתי דרכים, הנובעות שתייהן מההשוואה בין החביתין לקורבן התמיד. בדרך ראשונה הצענו כי מהות מנחת החביתין היא כקורבן תמיד של המנחות. מנחה זו נועדה, בדומה לקורבן התמיד בזבחים, לפתוח ולסגור את עבודות המזבח במנחות בכל יום, כחלק מההתנהלות השגרתית שבמקדש. הבנה זו מסבירה ייחוד נוסף של מנחת החביתין, והוא שמעשיה כוללים כמעט את כל סוגי המנחות במנחה אחת. דרך שנייה העולה מההשוואה לתמיד רואה את החביתין כמנחה מכפרת. ישנו צורך שהכהן הגדול והכהנים כולם יתעלו למדרגת קדושה וטהרה גבוהים יותר מישראל, ולכן נועד קורבן קירוב תמידי זה.

בדעת רבי יהודה, הסובר כי כאשר כהן גדול מת ולא מינו לו מחליף יורשי הכהן הגדול מביאים את החביתין, הסברנו את מהות החביתין כמנחת חינוך תמידית, מנחה המכשירה את מעשי הכהנים כולם לעבודה בכל יום.

העולה ביסוד כל השיטות הוא שדין מנחת חביתין הוא דין מורכב, אשר יסודו במנחה מסוג מסויים, והוא נושא איתו דינים של סוג שני. שאלה זו משפיעה על הבנת היחס בין מנחת חינוך למנחת חביתין (הן מצד הנפקות ההלכתיות במעשה הקרבנות והן מצד ביאור פשטי הכתובים), ועל הבנת תפקיד הכהן הגדול והכהנים במקדש בכלל כחלק מהתנהלות המקדש התדירה.

בצאתנו נישא תפילה ל-ל עליון, שיתקיים בנו במהרה מקרא שכתוב:

וטהר את בני לוי, וזקק אתם כזהב וכסף, והיו לה' מגישי מנחה בצדקה.

(מלאכי ג, ג)